

УДК 334.734:631.115.8 (477)

С. М. Приліпко

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри публічного управління та публічної служби
Національної академії державного управління при Президентові України

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

У статті проведено аналіз становлення та тенденцій розвитку обслуговуючої кооперації сільських територій. Визначено, що створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні протягом останніх років відбувається досить нерівномірно. Встановлено, що діяльність сільськогосподарських кооперативів в Україні залежить від рівня державної підтримки, податкової та законодавчої бази.

На основі проведеного дослідження виокремлено проблеми розвитку кооперативних формувань в Україні та запропоновано основні напрямки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Ключові слова: територія, розвиток, управління, держава, державне управління, обслуговуючий кооператив, сільська територія.

Постановка проблеми. Обслуговуюча кооперація є галузевою системою сільськогосподарських виробничих і споживчих кооперативів, які існують між сільськогосподарськими товаровиробниками, і їх спілками, діяльність яких спрямована на розвиток сільського господарства і сталий розвиток сільських територій.

Сучасний етап відродження кооперації продовжує характеризуватися нестійкими тенденціями розвитку. Незважаючи на вжиті заходи державної підтримки, внесок кооперації залишається незначними, частка його в агробізнесі не перевищує 1% [11].

Спроби адміністративно-правового регулювання зазначених процесів у частині нарощування кількості суб'єктів ринкових відносин, формування простих форм кооперації не сприяють позитивним інституціональним перетворенням у галузі. Зазначені обставини визначають необхідність проведення більш глибоких досліджень щодо принципів та обставин становлення і розвитку обслуговуючої кооперації сільських територій в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідеї впровадження та розвитку кооперативного руху були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема слід виділити праці: Зіновчук В.В. [6], Крутько М.А. [7], Малік М.Й. [8]. Фіна-

шиної Г.В. [12] та інших. Однак питання щодо детального наукового обґрунтування засад кооперації та реалізації практичних ідей щодо становлення та розвитку обслуговуючої кооперації сільських територій в Україні на даний час залишаються малодослідженими.

Метою статті є визначення законодавчо-правових засад та пріоритетних принципів розвитку кооперативної форми діяльності сільських територій.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку та становлення обслуговуючої кооперації в Україні.

Теоретичною та методологічною основою досліджень слугували основні положення й розробки вітчизняних вчених та зарубіжний досвід із проблем кооперації, теорії та практики управління, особисті оцінки автора. Було використано монографічний, абстрактно-логічний, соціологічний методи досліджень.

Виклад основного матеріалу. За умов інституційних перетворень особливої соціально-економічної вагомості набувають питання вдосконалення механізмів державного регулювання сфери розвитку кооперативних відносин на селі як чинника активізації кооперативних процесів крізь призму нарощування потенціалу сільської економіки, забезпечення комплексної

стабільності сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності в якості об'єкта сучасної державної регіональної політики.

Однією зі складових частин економічної системи та традиційною формою господарювання є кооперація.

У нашій країні кооперація або зникає із соціально-економічного життя, або оголошується пацеєю від усіх бід проблем. Однак незважаючи на цю обставину, кооперація продовжує виступати в якості об'єднуючої сили в Україні, перш за все у сфері сільського господарства та соціально-економічного розвитку сільських територій.

Тому розвиток та становлення кооперативних форм господарювання в сільській місцевості, відродження реальних кооперативних відносин в Україні потрібно розглядати в якості стратегічного ресурсу розбудови ринкової економічної системи в сільському господарстві та комплексного соціально-економічного розвитку сільських територій.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив – це дієва форма співпраці товаровиробників, які об'єднують свої зусилля для досягнення оптимального результату [2].

Кооперативи є інструментом об'єднання малими виробниками сільськогосподарської продукції власних ресурсів і здійснення спільних стратегій на ринках продукції, послуг і засобів виробництва [2].

Через систему кооперативів реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Ве-

ликобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95% [13].

Практично 90% молокозаводів у країнах ЄС та Північної Америки є кооперативними [13]. Через свої кооперативи фермери продають понад 60% оливкової олії в Іспанії та Греції, 69% м'яса у Фінляндії, 72% фруктів та овочів у Бельгії, 95% вирощених квітів у Нідерландах, понад 50% зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а безпосередньо товаровиробникам [13].

У Франції близько 520 тис. працівників зайнято у кооперативах, і їх річний товарообіг становить у середньому 77-80 млрд. євро, а на збут припадає близько 60% сільгосппродукції. Переробно-збутову діяльність там ведуть 3500 сільськогосподарських кооперативів. За рахунок переробних кооперативів у Франції покривається 40-45% загального обсягу продукції [13].

Створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема обслуговуючих, в Україні протягом останніх років відбувається стрибками «розвиток-спад-розвиток», нагадуючи математичну криву (табл. 1; рис. 1).

Так, наприклад, якщо у 2009 р. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів було 496 од., то 2010 р. їх налічувалося 645 од., у 2011 р. відбувся спад до 583 од., а у 2012 р. знову відбулося зростання до 774 од.

Згідно з Пояснювальною запискою до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких

Таблиця 1

Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у період з 2009-2016 рр.

Станом на 01.01.2009	Станом на 01.01.2010	Станом на 01.01.2011	Станом на 01.01.2012	Станом на 01.01.2013	Станом на 01.01.2014	Станом на 01.01.2015	Станом на 01.01.2016
496	645	583	774	885	1017	1022	1026

Джерело: [5]

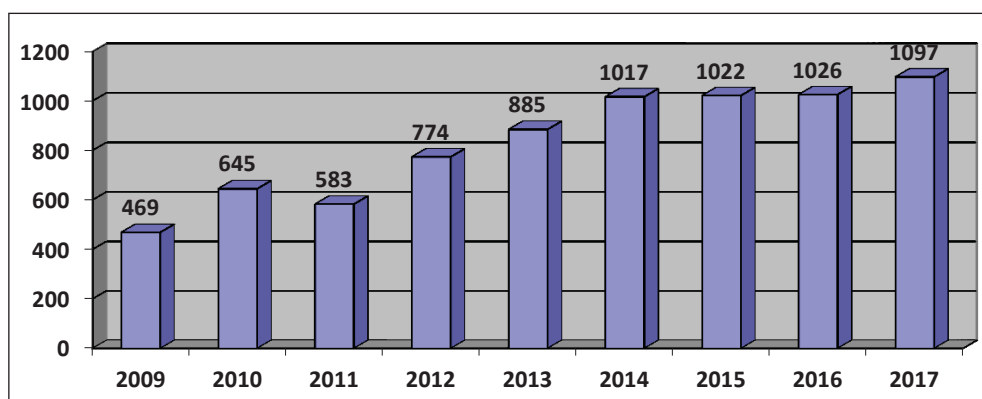

Рис. 1. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні у період 2009–2016 рр.

Джерело: складено автором за даними [5; 9]

законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки» станом на 1 січня 2017 р. сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів зареєстровано 1097 одиниць, причому з їх загальної кількості здійснюють господарську діяльність лише 589 одиниць, із них переробні – 25, заготівельно-збутові – 149, постачальницькі – 16, з надання інших послуг – 101 та багатofункціональні – 298). Цими кооперативами об'єднано 24,8 тис. осіб, створено 1636 постійних робочих місць на селі [9; 11].

На думку окремих дослідників [6; 7], вже зараз можливо виділити конкретні етапи становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (табл. 2).

Сучасний період розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів має принципові особливості, які пов'язані з широким залученням домогосподарств у ринкові відносини. Наведені в табл. 2 етапи становлення та розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні демонструють подібність даного явища переважно інституціональним рішенням, а не стадіям життєвого циклу організаційно-економічних систем. Як показав проведений аналіз, визначені етапи суттєво не впливають на динаміку кількості кооперативів за періодами розвитку обслуговуючої кооперації.

Нестабільна ситуація щодо розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні пояснюється відсутністю на державному рівні програм розвитку та підтримки їх діяльності, а також відсутністю належної податкової та законодавчої бази.

Враховуючи великий потенціал сільськогосподарської кооперації в Україні, на жаль,

поки що не створено належної бази статистичних даних про розвиток кооперативів та їх вклад у національну економіку. Державні цільові програми, спрямовані на забезпечення розвитку аграрного сектору економіки, не вирішують проблем державної підтримки і сприяння процесам кооперації, вдосконалення законодавчої бази з питань податкових та інших пільг сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам.

У 2009 р. було започатковано цільову державну програму підтримки кооперації на селі, що спричинило у 2010 р. ріст кількості кооперативів одразу на 30%. Програма так і не була реалізована через зміну уряду, через що кількість кооперативів у період з 2010 р. по 2011 р. скоротилась. Фінансова підтримка кооперативів була відновлена у 2012 році, що знову призвело до зростання кількості кооперативів.

На нашу думку, запроваджена у 2017 р. нова система державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників (прямі бюджетні дотації), щонайменше, не є комплексною та такою, що сприятиме розвитку сільськогосподарської кооперації на селі.

В Україні за умов формування єдиного нормативно-правового порядку важливим є виявлення та усунення протиріч, які стримують розвиток коопераційних процесів на селі.

Недосконалість чинного законодавства, яким регулюється діяльність кооперативів, є вагомим фактором, що гальмує розвиток сільськогосподарської кооперації.

Тому, на нашу думку, доцільним є проведення системного узгодження вітчизняного законо-

Таблиця 2

Етапи становлення та розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів*

Етап	Характеристика етапу
I етап «Становлення кооперації в Україні» – 1993–1997 рр.	Засновано перший сільськогосподарський кооператив Недосконалість законодавчо-нормативної бази щодо розвитку та державної підтримки кооперації II етап «Інституціональне оформлення засад кооперації»
II етап «Інституціональне оформлення засад кооперації. Зростання кількості кооперативів» – 1998–2008 рр.	Прийняття ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію» (1998 р.), створення нормативно-правових умов для розвитку кооперації. Реформування колективних сільськогосподарських підприємств у 2000 р., відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 03.12.1999 р. Розвиток значної кількості фермерських господарств, виробничих кооперативів що стало підґрунтям для утворення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.
III етап – 2009 р. «Уповільнення темпів розвитку коопераційних зв'язків» – донині	Помірні темпи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Прийняття у 2009 р. «Державної цільової програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до 2015 року», що стало серйозним поштовхом для даного етапу їх розвитку. Було виділено з державного бюджету 90 млн. грн. на підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Зменшення у 2010 р. кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у зв'язку з відсутністю реалізації програми та державної підтримки.

Джерело: [6; 7, с. 203]

давства в контексті євроінтеграційного розвитку сільськогосподарської кооперації.

Концептуальною основою перспективної модернізації податкового, бюджетного, цивільного, господарського законодавства має бути пріоритетне закріплення і збереження кооперативних принципів та цінностей, визначених «Рекомендаціями про сприяння розвитку кооперативів» Генеральної конференції Міжнародної організації праці та підтримуваних Міжнародним Кооперативним Альянсом [10]. Зокрема, положення основних актів законодавства в сфері сільськогосподарської кооперації, а саме положення Цивільного та Господарського кодексів України [3; 4] щодо кооперації, Закони України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію» [1; 2] не узгоджені між собою.

На даному етапі розвитку системи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів також потребує розгляду питання законодавчого нормування їх неприбутковості.

Згідно із ч. 1 Ст. 86 Цивільного кодексу України кооперативи, крім виробничих, є невідприємницькими товариствами (це поняття є більш ширшим, ніж неприбутковість, адже неприбутковість – це лише ознака, а невідприємницькі товариства де-юре є неприбутковими).

Відповідно до Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» [2] сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування своїх членів, не маючи на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не є власниками продукції виробленої її членами, власниками такої продукції є його члени (Ст. 9). Те ж саме стосується і кооперативних об'єднань сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які є неприбутковими організаціями і провадять свою господарську діяльність на тих самих умовах, що і сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (Ст. 10).

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не є підприємствами колективної власності і не здійснюють господарську діяльність на засадах підприємництва. Згідно із ч. 2 Ст. 93 Господарського кодексу України підприємствами колективної власності є лише виробничі та споживчі кооперативи. Згідно із ч. 2 Ст. 94 Господарського кодексу України для здійснення господарської діяльності на засаді підприємництва громадяни можуть утворювати виробничі кооперативи. А тому сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи підпада-

ють під визначення Ст. 52 Господарського кодексу України як некомерційне господарювання [3].

Одночасно цією ж статтею зазначено, що житлово-будівельні, дачні, садівницькі та гаражні кооперативи є неприбутковими, тобто такими, які відповідають вимогам неприбутковості, а сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не були віднесені до таких.

Отже, з внесеними змінами до податкового законодавства правовий режим неприбутковості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів остаточно легітимізовано, але радикально обмежено. Причинно-наслідковим зв'язком такого факту є колізія щодо звуження цілей їх діяльності в статусі неприбуткових організацій, визначених чинним Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Висновки і пропозиції. У ході дослідження встановлено, що в умовах інституційних перетворень особливої соціально-економічної вагомості набувають питання вдосконалення механізмів державного регулювання у сфері кооперативних відносин на селі як чинника активізації кооперативних процесів крізь призму нарощування потенціалу сільської економіки, забезпечення комплексного розвитку сільських територій та підвищення їх конкурентоспроможності в якості об'єкта сучасної державної регіональної політики.

Зважаючи на проведені дослідження слід сказати, що до основних проблем розвитку кооперативних формувань в Україні можна віднести відсутність належної державної підтримки; недосконалість структури сільськогосподарського ринку; обмежений доступ до кредитних ресурсів; відсутність структур вертикальної кооперації, кооперативних оптових баз тощо; низький рівень знань або нестача інформації про переваги кооперації; відсутність лідерства, малий досвід управління спільними ресурсами; брак кваліфікованих працівників.

На нашу думку, основними напрямками розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів мають бути:

- удосконалення нормативно-законодавчої бази;
- постійна державна інформаційна підтримка сільськогосподарського кооперативного руху;
- інтеграція інститутів громадянського суспільства у сфері сільськогосподарської кооперації у міжнародну сферу;
- зниження податкових навантажень;
- посилення співпраці сільськогосподарських кооперативів з вищими навчальними закладами;

– розвиток міжнародного досвіду співробітництва товаровиробників у сфері сільськогосподарської кооперації.

Становлення кооперативних форм господарювання в сільській місцевості сприятиме вирішенню економічних проблем, покращенню добробуту сільського населення, розбудові ринкових відносин та комплексному соціально-економічному розвитку сільських територій.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про кооперацію». Відомості Верховної Ради України (ВВР), ред. від 06.11.2014. N 1206-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), ред. від 19.01.2013, № 5495-VI від 20.11.2012. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.
3. Господарський кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), ред. від 06.01.2018, № 2210-VIII від 16.11.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
4. Цивільний Кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), ред. від 06.02.2018, № 2234-VIII від 07.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Динаміка зареєстрованих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.
6. Зіновчук В.В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні. Вісник БУМіБ. 2014. № 3(27), Т. 2. URL: http://www.znau.edu.ua/visnik/2014_1_2/index.htm.
7. Крутько М.А. Стан та етапи розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2014. Вип. 149. – С. 202. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhdtusg_2014_149_31.
8. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. Економіка АПК. 2010. № 3. С. 45.
9. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації та її державної підтримки» від 20.06.2017 р. URL: w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id...pf35401=427110.
10. Рекомендація щодо ролі кооперативів у економічному та соціальному розвитку країн, що розвиваються № 127, Том II. від 21.06.1966 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_249.
11. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України». Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm.
12. Фінашина Г.В. Економічна оцінка досконалості механізму сільськогосподарської кооперації. Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва, серія «Економічні науки». 2011. № 5. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
13. Challenges for the Agro-food Sector in European Transition Countries // OECD Policy Briefs, May, 2016.

Прилипко С. М. Правовые аспекты становления и тенденции развития обслуживающей кооперации сельских территорий в Украине

В статье проведен анализ становления и тенденций развития обслуживающей кооперации сельских территорий. Определено, что создание и деятельность сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в Украине в последние годы происходит весьма неравномерно. Установлено, что деятельность сельскохозяйственных кооперативов в Украине зависит от уровня государственной поддержки, налоговой и законодательной базы.

На основе проведенного исследования выделены проблемы развития кооперативных формирований в Украине, предложены основные направления развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов.

Ключевые слова: территория, развитие, управление, государство, государственное управление, обслуживающий кооператив, сельская территория.

Prylipko S. M. Law aspects of becoming and trends in the development of the service cooperatives rural territories in Ukraine

The article analyzed the formation and development trends of service cooperatives in rural areas. It is determined that the creation and operation of agricultural serving cooperatives in Ukraine, in recent years, is very uneven. It is established that the activity of agricultural cooperatives in Ukraine depends on the level of state support, tax and legislative base.

The problems of development of cooperative formations in Ukraine, on the basis of the conducted research, are highlighted and suggested guidelines development of agricultural servicing cooperatives.

Key words: territory, development, management, state, state administration, servicing cooperative, rural territory.